

## 44. חורבן וגאולה – תמונת העקדה

עם עיסוקנו ביום של חורבן וקנינות, נעיר בענייני סוכות; הן מועדי ישראל וזמניו משולים למעשה מקלעת שקווצותיה אחוזות זו בזו. ב'פתח דבר' המספר את סיפורה של עירו, מביא עגנון מעין אגדה; בעירו שחרבה עסקינן, ולכן עיונו נוגע בזיכרון ומשיק ליום זיכרון, ועדיין סוכות ברקע:

...שיירא של יהודים נשאם לבם הטהור לעלות לארץ ישראל, הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם... ונטלו רשות מן המושל לעזוב את עירם. לקחו הם כלי דרך יצאו לדרך. את הדרך לארץ ישראל לא ידעו. אף כל מי שמצאו בדרך לא ידע ארץ ישראל היכן היא, אבל ידע שהיא במזרח. ובכן, הפכו פניהם כלפי מזרח וכך היו הולכים... כשיצאו תחילת אייר היה שהדרכים שמחו ובני אדם מצויים בשדות ובכרמים, משהוסיפו והלכו נתמעטו בני אדם ולא נראה להם לא כרם ולא שדה, אלא כל הדרכים כולם יערות שאין להם סוף... **עשו להם סוכות** מעצי היער וקיבלו את הימים הקדושים בתפילה ובתחנונים ואת הימים הטובים בשמחה ובטוב לב, שהיו סמוכים על חסדי השם הנאמנים שלשנה הבאה יעשו את הימים האלה לפני ה' בעיר הקודש בירושלים. לולב ואתרוג והדסים נטלו... על כרחם הוצרכו העולים להתעכב במקום חנייתם. הביאו עצים מן היער **ותיקנו את הסוכות** ועשאון כמין צריפים...<sup>1</sup>

כך לפי עגנון נבנתה עירו, כך נבנתה הגלות, יש בה יציבות של ארעיות, יציבות מדומה, הסוכה הפכה לבית שנתר בעצם סוכה, אלא שאיש לא ידע זאת. אולם, העניין מורכב יותר. לפנינו לא רק מסע לארץ באיזשהו מעגל של 'שיבה נצחית'; יש כאן – לדעתי – חיקוי מודע של המסע ארצה בספרי שמות' במדבר. הן סוכות נזכר בהקשר הזה. המסע הזה ארצה הוביל לרשימות של מקומות; חלקם נזכרים במהלך סיפורי ספר שמות ובמדבר, ורובם ככולם ברשימה מרוכזת בפרשת 'מסעי'. לעומת זאת, מסעו של אברהם ארצה, בעקבות ה'לך-לך' הראשון, עבר בשטף; יצאו לכנען ובאו לכנען; תחנות הדרך אינן משמעותיות.

אני מבקש לחזק מוטיב זה בעזרת הדרך שהבין הרמב"ם את המקומות שבדרך, המקומות שנזכרו בפרשת מסעי, ולכאורה, אינם אומרים דבר לאיש:

1. ש"י עגנון, **עיר ומלואה**, ירושלים ותל אביב תשל"ג, עמ' 9-13.

מזה הזכרת המסעות, פשט הדבר שהוא הזכרת מה שאין בו תועלת כלל, ומחמת חשש זה שאפשר שיעלה על הדעת אמר: ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה' (במדבר לג, ב). ונקודת הצורך לכך גדולה מאד, והוא שכל הנסים אין אמתתם ברורה אלא אצל מי שראה אותם, אבל לעתיד יהיה זכרונם ספור, ואפשר יהיה להכחישם אצל שומע... והם מקומות רחוקים מאד מן הישוב בלתי טבעיים לאדם... ואלה כולם מופתים ברורים וגלויים. ולפי שידוע לפני ה' יתעלה שאפשר שיפקפקו במופתים האלה בעתיד כדרך שמפקפקים בכל הסיפורים ויחשבו כי שהייתם במדבר קרוב לישוב שאפשר לאדם להיות בו כמו המדברות האלו... לפיכך סולקו כל הפקפוקים הללו והודגש סיפור כל הפלאים הללו על ידי ביאור אותם המסעות... (מורה נבוכים, ג, נ; מהדורת שורץ, עמ' 652).

יש עניין לדבר על המקומות שבדרך; אליבא דרמב"ם התשתית הגיאוגרפית יוצרת אמון, רשימת המקומות היא המעניקה את הריאליסטיות לסיפור. זוהי כביכול דרך לחזק את אמון הקורא במה שקרא במדבר. נדמה בעיניי כי יש כאן משהו נוסף, המקומות הם האותות החיצוניים לתכנית האלוהית; נידחים ומוזרים ככל שיהיו, תחנות הדרך הללו הן הוכחה לקיומה של הדרך. הם מקודשים במובן מסוים משום שהדרך מקודשת; ואפשר, עדיף להתנסח מעט אחרת, הם בעלי ערך.

הנה כי כן, סוכה היא תחנת דרכים, במדבר היו סוכות והיו תחנות; אותה עיר עגנונית שצמחה מן הסוכות היא ארעית, היא תחנה, אבל יש ערך בתחנה כדי להכיר את המטרה. ואולי, בלי התחנה גם לא תהיה המטרה; בתנאי כמובן שהמודעות קיימת, המודעות להיות בתחנה.

עגנון הטיב להציג השקפה על מקום בדרך, בלי לציין זאת ב'תרועת חצוצרות' בדרך לירושלים. הדגש מושם על עזיבת הבית; לכאורה, בית רגיל, מעבר דירה, מבט אחרון לדירה ריקה, ניסיון אחרון לליקוט פירווי זיכרון, ניסיון ראשון לעיבוד הזיכרונות. חיפוש אחרון אחרי שהדירה נותרה ריקה לקראת מסירתה מגלה מציאה מפתיעה:

ותאמר אלי בתי, אם כן נלך נא ונראה מה עוד לנו בבית... ונפן ונבוא אל החדר. ותאמר אלי בתי, ראה, אבי ראה. ואביט ואראה והנה תמונה בקיר. היא תמונת עקידת יצחק. היא אשר מצאוא בעיר מגן וצינה בהרוג התועים את קהל ה' קהל קדושים רבה וישחטום למגדול ועד קטן למאיש ועד אישה. ותהי עוד התמונה מושלכת ימים רבים. אז פדה אותה רבי מנחם הקדוש שנהרג ביריד קולוניא. בכסף מלא קנה את התמונה. את כל הון ביתו נתן. שישה דורות הייתה בבית בניו בארץ אשכנז ודור שביעי באה הנה. בתת אותה אבי אשתי לנו בעבור ירושלים עיר שבתנו. והנה זאת התמונה גאון דור ודור שכחתי מקחת עמי...<sup>2</sup>

2. ש"י עגנון, 'הדום וכסא', **לפנים מן החומה**, ירושלים ותל אביב תשס"א, עמ' 139-140.

כמעט ומתבקש כאן לזעוק 'היאך שוכחים דבר שכזה?'; ובכן, בלי להפעיל כאן שיקולים של 'פסיכואנליטיקה בגרוש', די ברור שהדבר האמתי, בעל השורשים, הוא זה שנשכח! הבת, שעדיין אין נתונה לה הפריבילגיה (המבוגרת!) לשכוח, היא זו שמגלה את התמונה ש'שכחו' לקחת. והנה, מתברר שלחששו של הקורא שאין זו תמונה פשוטה, יש רגליים! וזאת בגלל מספר סיבות. סיבה ראשונה היא לכאורה מאוד פרוזאית: "...אך ידעתי כי לא שלם יהיה הבית אם לא אביאנה עמי לשכן אותה שם. אך איככה אוכל והסירותיה מן הקיר ונפל הקיר עם הבית. כי דבקה בקיר ואת הקיר חיזקה..."<sup>3</sup>. לא תמונה פשוטה, ואף לא שכחה פשוטה. הקרע בנפש בעל התמונה ברור, אי אפשר שלא לקחת לבית החדש, אך אם ייקח, הבית הישן יתמוטט. כדי להבין את המשל במלוא עוצמתו, חשוב לגעת בתוכן התמונה המסתורית:

...ראיתי שדבקו עיניה של בתי בתמונה. אמרתי לה לבתי, בתי אל תהי התמונה קלה בעיניך אף אם שחורה היא, מפני ששחרות שבה הוא על ידי שעירבב בה הצייר דמעותיה של שרה באפרו של יצחק וצייר בהם את התמונה. ואף הוא נתערב באפרו של קדושים שנשרפו על קדושת השם...<sup>4</sup>

היא צוירה אליבא דעגנון במגנצא המוצגת כאן באמצעות הנוטריקון 'מגן וצינה', סמל להגנה של עולם התורה שלה, אבל הגנה בפועל לא הייתה לה. מדובר באירועים הזכורים לשמצה של שנת תתנ"ו מסעי הצלב בעמק הריינוס, אירועים ש'מגנצא' הפכה לסמלם המובהק.<sup>5</sup> אכן, מדובר בעקדה לכל דבר ועניין. ויותר מכך, עקדה קיצונית מזו שהייתה בתורה. הכותב מזכיר את אפרו של יצחק ודמעותיה של שרה, שכן לפי גרסה זו יצחק אכן נהרג, ולדמעות היה בסיס. ובהמשך ישיר לעקדה הקדומה גם אפרו של הצייר התערבב באפר הקדושים. אינני בטוח שציור הוא דרך האזכרה הנכונה בעיני יהודים לאותם מאורעות שותתי דם. הפיוט והסליחה היו הדרך, ועל מאורעות אלו או על דומיהם התחברה התפילה "קהילות הקודש שמסרו נפשם", ככל הנראה בוורמיזא. ואכן, מכאן הולך האב ומונה בפני בתו את הלכות קידוש השם. "את הדברים האלה דיברתי אל בתי בעמדי לצאת את הבית ללכת אל המקום אשר אנו הולכים שמה".<sup>6</sup>

השאלה הגדולה, האם לוקחים את כל זה לבית החדש? זיכרון העקדה העקדות נתקל ברצון לשכחה, בין שמחמת דכדוך הנפש ובין שמחמת החשש שמא יתמוטט הבית הישן ואי אפשר

3. ש"י עגנון, 'הדום וכסא', **לפנים מן החומה**, ירושלים ותל אביב תשס"א.

4. שם.

5. "ליהודי משכיל, הגיית התאריך תתנ"ו (1096) או ת"ח ות"ט (1648) ושם העיר מגנצה (מיינץ) או נמירוב, מעלה במחשבה מערכת אחת של אסוציאציות" (אלן מיינץ, **חורבן – תגובות בספרות העברית על אסונות לאומיים**, ירושלים תשס"ג, עמ' 91).

6. ש"י עגנון, 'הדום וכסא', **לפנים מן החומה**, ירושלים ותל אביב תשס"א, עמ' 139-140.

יהיה עוד למכרו. לא ברור האם התמונה של הפורענות נלקחה מה שברור הוא שהבית אכן התמוטט. מה שעוד ברור שתמיד תהיה ילדה קטנה שתפריע לשכוח.

'ללכת אל המקום אשר אנו הולכים שמה' הינו הרחבה של צו ה'לך לך' הקדום והחלתו על המצבים החדשים שנאלצנו לעמוד בהם. טראומת העזיבה לא צוירה כנספח ל'לך לך' הראשון, החורבן הפנימי שהיה כרוך בו, לא ציין, אבל הוא היה; ברור שהיה, מודחק או מושתק, אי אפשר בלעדיו. היו שתהו איזה מחירים יהיו לגאולה:

...עיר (זבורב) שכמעט כולה יהודים אף אין נוגש מבחוץ, אין שלטון עריצים. האנשים טובים, פשוטים, צנועים, ישרים, בעלי הומור טוב. וכהם כנשיהם. יודע אתה? עתים אני נבהל מעוצמת הרעיון הציוני, שהוא נשמת אפי ואור חיי. היאך נתלוש את זבורוב ואלף אחיותיה מן המישורים האלה ונשתול אותן מחדש על הרי ישראל?...?

אין לי כמובן תשובה לשאלת 'היאך נתלוש...?' (ויש כידוע מי שדאג שהתלישה תתבצע ביעילות מחרידה). כל שאוכל לומר הוא שכנראה הקשר בין חורבן לגאולה סבוך יותר ממה שנדמה; החורבן נוכח בגאולה, ואין שום סיבה לגרש אותו. בנאלי ככל שישמע, גם בנדון הזה, 'אין דבר שלם מלב שבור'.